

ЛЕКСИКО-ТЕМАТИЧНА ГРУПА «ЗБРОЯ» У ІСТОРИЧНОМУ РОМАНІ ЮРІЯ МУШКЕТИКА «ЯСА»

Художня література є однією з особливих форм пізнання людиною навколишньої дійсності, одним із способів її відображення. Лексикон історичного роману розкриває перед читачем часову глибину художнього слова. Йдеться не тільки про давні реалії, зафіксовані в певних найменуваннях, а й про створення загального мовного колориту давньої епохи через вживання архаїчної лексики.

До проблеми мови історичних романів дослідники звернулися ще в 30-их роках ХХ століття (В. Виноградов, Г. Винокур, В. Фаворін). Їхній інтерес став інтенсивнішим щодо художньо-словесної майстерності окремих романістів в аспекті естетики художнього слова, використання архаїчних мовних засобів з позиції співвідношення понять «мова епохи» та «сучасна мова» [1, 7].

За останні роки вивчення мови історичних романів про добу козацтва здійснено у працях Л.Г. Скрипник, В.А. Буди, Л. Ю. Бурковської, Н.Ю. Слободянюк, Л.В. Мурашка.

Тематичні групи та лексико-семантичні поля є важливими категоріями мовного уживання, головними компонентами лінгвістичної композиції тексту. Під **лексико-тематичною групою** ми розуміємо систему спрямованих на створення конкретного художнього образу мовних одиниць, об'єднаних одним і тим самим родовим найменуванням. У композиції роману «Яса» серед застарілої лексики виділяємо такі лексико-тематичні групи: «Побут», «Січ», «Одяг», «Назви колишніх урядових і військових чинів, адміністративних посад і податків», «Імена і прізвиська історичних діячів», «Зброя».

Наявність архаїчної військової термінології в мові роману зумовлена змістом і вживається для надання стилістичного навантаження. Вона є важливим засобом відображення боротьби козаків з турецькими нападниками, характеристики персонажів. З цією метою, для відтворення колориту історичних подій XVII століття, вживаються архаїчні назви різних видів зброї в прямому та переносному значеннях, адже козак – це, перш за все, воїн, значна частина життя якого проходила на військовій службі та у бойових походах.

Епоха існування Запорозької Січі – це період панування холодної зброї, але її поступово витісняла вогнепальна.

Назва **рушниця** є узагальненою. Ю.Мушкетик уточнює характер застосованої зброї, вживаючи архаїчні лексеми іншомовного походження, наприклад: **фузія** (фр.), **мушкет** (фр.), **пістоль** (іт.), **аркебуз** (нім.), **бандолет**(нім.), та народно-розмовні, такі як: **яничарка**, **самопал**:

- «Вдарять запорожці по ньому з **мушкетів, самопалів, яничарок, бандолетів, яничарських аркебузів**» [3, 338];

- «...пояс, за яким пара шкоцьких, з ольстри, **пістолів**»[3, 50];

- «... вибігло з десятка козаків з **фузіями** та списами в руках»[3, 157].

Значною є група лексем на позначення такої вогнепальної зброї, як **гармата**. У тексті функціонує архаїзм **армата**. Різновиди гармат представлені також іншомовними назвами, як-от: **фальконет** (іт.), **мортира** (лат.), також давньоруська лексема **пищаль**, і вживаються народно-розмовні назви **гаківниця, шмагівниця, ожига**:

- «В місті – всього одна гармата, та й та поламана, хоч пороху чимало й шроту корит тридцять, мали кілька затишних **пищалей**, з десятка **шмаговниць**, три дев'ятиствольні **ожиги**, в достатку рушниць і мушкетів»[3, 161];

- «І випалять усі **гармати, мортири та шмаговниці**»[3, 338];

- «Тепер звідси виносили яничарки, і самопали, і карабіни, і величезну, на тридцять фунтів, **гаківницю**...»[3, 541];

- «...торохтіла по палісаду вивергнута**фальконетами шрапнель**, підтинаючи козаків»[3, 166].

Прийом градації назв видів зброї козацького війська у романі може відтворювати душевний стан козацтва, створюючи урочисто-піднесену тональність оповіді разом із повтором

сполучника **і** між двоскладними реченнями, наприклад: «На фортечних примостках із запаленими гнотами стоять пушкарі. Святить воду настоятель...і щойно він доторкнеться великим золотим, з фініфтою хрестом до води у прорубі, ледве нечистий, незримий вискочить звідти, **вдарять** запорожці по ньому з **мушкетів, самопалів, яничарок, бандолетів, венеційських аркебузів**. **І випалять усі гармати, мортири та шмаговниці**. Й обсіплеться з дерев іній, і трісне од випалу лід» [3, 338].

Ю. Мушкетик активно вживає слова на позначення холодної зброї: **шабля, спис, кинджал, меч**:

- «... він же боронить божу правду щирою молитвою і **шаблею**» [3, 8];
- «Озброївшись кривим **турецьким кинджалом** і пістолями, вирушив у путь» [3, 154];
- «... гусари з червоними **ратищами списів**» [3, 513].

Зрідка використовується назва застарілої вже і на той час зброї – **меча**. У переважній більшості випадків це слово має переносне значення – символу військової сили, підготовки до військового виступу, що виявляється у фразеологічному виразі **кувати мечі**: «Сполошилась Європа, гарячково **кує мечі** Московська держава» [3, 129].

По-справжньому опоетизована у романі **шабля**. Це й не дивно: саме шабля була символом козака, вільної людини.

Тлумачний словник української мови подає два значення цього слова: 1) холодна, переважно кавалерійська зброя з зігнутим сталевим лезом і гострим кінцем; 2) переносне значення – один боєць-кавалерист. Але Ю.Мушкетик, надаючи цій лексемі образності, значно розширює її семантику [2, 12].

Звичайно, найчастіше це слово виконує номінативну функцію, називаючи один із видів холодної зброї: «Кайдан перерубував на льоту **шаблею**» [3, 165].

Слово **шабля** вживається і в переносному значенні. Про це зауважує

Л.Г. Скрипник: «Основою багатьох порівнянь і метафор стали слова з військової лексики тих часів. Так, часто за об'єкт порівнянь в різних аспектах виступає *шабля* ...» [3, 79]. Ця лексема у романі виконує такі функції :

- позначає одного бійця: «Козаки татар шарпають, там кожна **шабля** до потреби» [3, 438];
- створює образ єдиного і надійного захисника, який оберігає життя козака, зокрема Івана Сірка, наприклад: «Сироватка пам'ятав ту **шаблю** одаден...на ній вломився не один десяток ворожих ратищ та клювал» [3, 14];
- стає символом *опори в житті*: «Й стала йому єдиним опертям в житті **шабля**, вона одна давала відповідь певно, лише на неї звирявся» [3, 208]; *святості*: «...він же боронить божу правду щирою молитвою і **шаблею**» [3, 8]; *військової звитяги, таланту полководця* : вручаючи булаву І. Сіркові, запорожці гукають : «Віримо твоїй **шаблі** і честі твоїй» [3, 312];
- використовується у сфразеологізованих метонімічних зворотах на позначення воєнної небезпеки, ворожої сили : «Сливе на самому **вістрі татарської шаблі**» [3, 283]; «... **гострять шаблі проти Європи**, а не проти них» [3, 59];
- виступає мірою віддалі: «Сонце за цей час **піднялося** вгору **на лезо шаблі**» [3, 454];
- уживається в образних сполученнях із лексемами на позначення кольору. Так, **червона шабля** символізує передчуття смерті, а **синя** – смерть: «Марко оглянувся й побачив вершників...вони ховали в гривах обличчя, над ними **червоно блищали шаблі**. Йому більше не хотілося жити, хоча не хотілося й помирати...Вже несамохіть затулився руками, й **залита синім вогнем гаряча шабля** впала на чубату голову» [3, 474];
- у поєднанні з дієсловами та лексемами із семантикою «звук» творить метафоричні сполуки **розмовляти шаблею** [3, 474]; **дзвін шабель** [3, 502], де прихований образ битви, бою.

Назва цієї зброї часто використовується у романі в ролі порівнянь: «Дві думки схрестились, **як дві шаблі**» [3, 167] – компромісу не може бути, героєві слід вибирати: рятувати себе чи зберегти козацьку честь; «Одразу ж інша думка, холодна, **як припорошена інеєм шабля**» [3, 468] – розсудлива, без емоцій; «І враз навскіс, **як шабля через тіло**, пішла думка» [3, 496] - несподівана; «Ковила свистить під вітром, **як сто шабель**» [3, 450] – тривожно, бо попереду кривава січа [3, 12].

Отже, архаїчні слова лексико-тематичної групи «Зброя» відіграють важливу роль у створенні історичного колориту: репрезентують портрет козака-воїна, захисника, є важливим

засобом відображення боротьби козаків з турецько-татарськими нападниками. Слід відмітити, що найбільшою мірою Ю.Мушкетика вдалося опоетизувати **шаблю** як козацьку святиню, символ віри, відваги, звитяги.

СПИСОК ВИКОРИСТАНОЇ ЛІТЕРАТУРИ

1. Буда В.А. Лінгвостилістика сучасного історичного роману про добу козацтва (60-90-х рр.ХХ ст.). – К.: Рідна мова, 1998. – 164с.
2. Буда В.А. Семантика слова шабля в романі Ю. Мушкетика «Яса»//Матеріали міжнародної наукової конференції. «Семантика мови і тексту». Частина III. – Івано-Франківськ, 1993. – С 12.
3. Мушкетик Ю.М. Яса: Роман// Післямова В. Смоля. – К.: Рад. письменник, 1987. – 597с.
4. Скрипник Л.Г. Про особливості мови і стилів в радянській художньо-історичній прозі. – К.: Вид-во АН УРСР, 1958. – 104с.

Майданюк У.

Науковий керівник – доц. Заборна М.С.

ПОДЯКА ЯК ФЕНОМЕН ЛЮДСЬКОГО БУТТЯ ТА МОВЛЕННЄВИЙ АКТ В УКРАЇНСЬКІЙ КОМУНІКАЦІЇ

Мовленнєва діяльність людини складається з мови і мовлення. Мова – це система одиниць спілкування і правил їх функціонування. Мовлення – конкретно застосована мова, засоби спілкування та їх реалізація. Його репрезентують мовленнєвий акт (говоріння) й текст (результати говоріння). Мовленнєвий акт – об'єкт дослідження синтаксичної прагматики. В теорії мовленнєвих актів він визначається як цілеспрямована дія мовця в ситуації безпосереднього спілкування зі слухачем. Серед мовленнєвих актів виділяється акт подяки, який актуальний в українській комунікації.

Подяка в людському суспільстві – явище визнане. Суть його полягає у вираженні вдячності мовцем слухачеві за певну послугу, дію, вчинок, увагу, допомогу тощо. Про важливість подяки в системі світоглядних координат людини засвідчують і тексти Святого Письма.

Людина отримує життя й усе, що з ним пов'язане. Дякувати – це означає приймати життя. Саме слово "подяка" (грец. eucharistia) в грецькій мові утворене від двох коренів – "eu" ("дуже добре") + "charidzomai" ("приносити комусь задоволення" або "charis" ("те, що несе радість"). Дякувати – означає приносити задоволення іншому, бути для нього джерелом радості. Подяка сама по собі виходить з переживання радості й насолоди життям. Відсутність вдячності в житті людини свідчить про відсутність радості.

Якщо людина не пізнала радості життя й не дякує за нього, внутрішньо вона подрібнюється. *«Вони, пізнавши Бога, не прославляли Його, як Бога, і не дякували, але знікчемнили своїми думками, і запаморочилось нерозумне їхнє серце. Називаючи себе мудрими, стали безумними»* (Рим.1:21-23).

Відсутність вдячності є знаком не тільки якоїсь тимчасової кризи, але, перш за все, загального внутрішнього подрібнення. Невдячність – це гріх. Святий Павло вказує на невдячність в переліці найважчих людських недоліків: *"Знай же ти це, що останніми днями настануть тяжкі часи. Будуть бо люди тоді самолюбні, грошлюбні, зарозумілі, горді, богозневажники, батькам неслухняні, невдячні, непобожні, нелюбовні, запеклі, осудливі, нестримливі, жорстокі, ненависники добра, зрадники, нахабні, бундючні, що більше люблять розкоші, аніж люблять Бога"* (2 Тім 3, 1-4). Невдячність – це гріх невіри. Він походить від людської зарозумілості й дурості. Вдячність властива дійсній вірі. Вона повинна бути вихідною точкою не лише в іспиті совісті, але й у будь-якій іншій молитві. Вдячність виходить з внутрішнього визнання того, що все походить від Бога, що Бог є джерело всякого добра. Тому в своїх посланнях святий апостол Павло постійно закликає до частоті подячної молитви: *"І все, що тільки робите словом чи ділом, усе робіть у Ім'я Господа Ісуса, дякуючи через Нього Богові й Отцеві"* (Кол.3:17). *"Подяку складайте за все, бо така Божє воля про вас у Христі Ісусі"* (1Сол.5:18). *"Ми завжди повинні подяку складати за вас Богові, браття, як і годиться, бо сильно росте віра ваша, і примножується любов кожного з усіх вас один до одного"*(2Сол.1:3). *"Дякуючи завжди за все Богові й Отцеві в Ім'я Господа нашого Ісуса Христа"* (Єф 5, 20). У кожній ситуації можна знайти радість і поділитися нею з Богом в подячній молитві, бо Він